

Antica Menac
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Zrinski trg 11, HR-10000 Zagreb

PITANJA STILISTIČKE KVALIFIKACIJE U OPĆIM I FRAZEOLŠKIM RJEČNICIMA

U radu se govori o stilističkoj kvalifikaciji leksema i frazema, koja se zasniva, s jedne strane, na njihovoj pripadnosti funkcionalnim stilovima hrvatskoga jezika, a s druge strane na njihovoj emocionalnoj, ekspresivnoj i ocjenbenoj obojenosti.

0. Kad se leksikograf odluči da pristupi radu na sastavljanju rječnika — a ovdje imamo prvenstveno na umu rječnike suvremenog jezika, bilo da su jednojezični, višejezični, opći ili frazeološki —, on već ima dosta točnu zamisao o tome kakve će lekseme i frazeme uključiti u taj rječnik i — u glavnim crtama — kako će ih obraditi. To je svakako povezano i sa zadanim opsegom rječnika, ali u velikoj mjeri ovisi o znanstvenom pristupu i autorskoj zamisli. Mora postojati stav prema izboru leksema npr. u vezi s njihovim podrijetlom — kako autor gleda na posuđenice, kako na prevedenice, kako na dijalektizme i lokalizme, ili u vezi s njihovom tvorbom i oblikom — kakvo će mjesto dati izvedenicama, složenicama, skraćenicama i sl., i stavovi u vezi s različitim drugim pitanjima.

Istina je i to, doduše, da će se u tijeku sastavljanja rječnika poneke odluke napustiti i poneke nove donijeti, i da će poneki stavovi proći kroz različite razvojne faze i biti podvrgavani izmjenama. Ali sve se to događa u onoj mjeri koliko to složeni posao sastavljanja rječnika dopušta. Ono najosnovnije ipak će ostati kao bitna odrednica rječnika.

Zaustavit ćemo se na jednom od pitanja koje možda više od ostalih izaziva dileme pri obradi leksikografske jedinice, a to je stilistička kvalifikacija. Ona je osobito podložna različitim pristupima, pa su i konkretna rješenja različitih leksikografa često različita. Lingvistička stilistika, kao mlada znanost, ne može uvijek ponuditi gotova i provjerena rješenja kao što ih nude npr. fonologija, morfologija i tvorba riječi, a leksikografija ta rješenja bez daljnega prihvaća. Na stilističkoj razini, ako je teoretski mnogo toga i rije-

šeno, u primjeni poneka pitanja ostaju otvorena, pa se i stilističkim kvalifikacijama često pristupa subjektivnije nego drugim elementima leksikografske obrade.

1. Stilistička kvalifikacija pojedinih leksema i frazema gradi se pomoću dvaju pristupa. Jedan se zasniva na funkcionalnim stilovima koji određuju odgovarajući leksik i frazeologiju¹. U osnovne funkcionalne stilove hrvatskoga jezika ubrajaju se: znanstveni, administrativni, publicistički, kolokvijalni (razgovorni) i književno-umjetnički. Od njih su za pismeno izražavanje karakteristični znanstveni, administrativni i publicistički stil, a osnovni funkcionalni stil, karakterističan za usmeno izražavanje, jest kolokvijalni (razgovorni) stil². Književno-umjetnički stil pak povezan je sa svim stilovima prvih dviju skupina odnosno s njihovim podstilovima, jer književna djela, koja ulaze u nekoliko podstilova književno-umjetničkoga stila, mogu umjetnički reproducirati različite aspekte stvarnosti koji se inače izražavaju tim funkcionalnim stilovima odnosno njihovim jezičnim karakteristikama.

Tu možemo izdvojiti neke grupacije leksema i frazema u pojedinim funkcionalnim stilovima.

Leksemi koji su karakteristični za književno-umjetnički stil, i to za njegov pjesnički podstil, nazivaju se *poetizmima*. Leksički je poetizam npr. *plam*, a frazeološki poetizam *domaće ognjište*.

Leksemi karakteristični za kolokvijalni stil nazivaju se *kolokvijalizmi*, pa je leksički kolokvijalizam *dugonja*, a frazeološki *povuci-potegni*.

Važnu skupinu tvore u kolokvijalnom stilu *žargonizmi*, tj. leksemi i frazemi koji pripadaju nekom žargonu³. Leksički bi žargonizam mogao biti *čarapirati*, a frazeološki *šljakati u fušu*.

Poseban su sloj razgovornoga stila *vulgarizmi* – izrazi što ih društvene norme vladanja odbacuju kao nepristojne. Postoji doduše cijela ljestvica u doziranosti elementa toga recimo nepristojnog značenja u pojedinim skupinama vulgarizama. Oni s istaknutom dozom vulgarnosti često nemaju pristupa u sve rječnike i u neke književne vrste; treba reći, međutim, da su sve češće i sve obilnije predstavljeni u književnosti i dramskoj umjetnosti (kazalište, kino, televizija, radio), pa onda i u leksikografiji. Držeći se ovdje one

---

¹ Pripadnost pojedinim funkcionalnim stilovima ogleda se i na drugim jezičnim razinama, posebno u sintaksi. Mi se ovdje ograničavamo na stilove leksičko-frazeološke razine.

² Kolokvijalni se stil rabi i u pismenom izražavanju kad ono preuzima karakteristike svojstvene usmenom izražavanju: izravnost obraćanja, prirodnost i sl.

³ Ovdje ne ulazimo u različite tipove žargona kao što su oni kojima se služe pojedine grupe ljudi prema zanimanju ili povremenom bavljenju (žargoni liječnika, obrtnika, sportaša, kartaša) ili "zabranjenim" grupama ljudi (npr. kriminalaca, zatvorenika) ili grupama govornika određene dobi (npr. đaka, studenata, općenito mladih) i sl. Imat ćemo u vidu žargone općega tipa kojima se služe različiti slojevi stanovništva.

starije prakse⁴ navest ćemo samo pokoji “blaži” primjer: leksički vulgarizam *magarac* (za čovjeka) i frazeološki vulgarizam *otegnuti papke*.

2. Osim navedene podjele koja se temelji na funkcionalnim stilovima hrvatskog jezika, druga se stilistička podjela odnosi na emocionalnu, ekspresivnu i ocjenbenu obojenost leksema i frazema, koja se kao dopunsko značenje dodaje osnovnom leksičkom i funkcionalno-stilističkomu.

2.1. Emocionalnu (afektivnu) obojenost nalazimo kod *deminutiva* ili *umanjenica*, kad se osnovnom značenju riječi dodaje dopunsko značenje nečeg malenog (*sobica* prema *soba*); kod *augmentativa* ili *uvećanica*, kad se osnovnom značenju dodaje dopunsko značenje nečega velikog, povećanog (*sobetina* prema *soba*); *hipokoristici* ili riječi *odmila* (*odmilice*) dodaju značenje nježnosti (*seka* prema neutralnom *sestra*); *pejorativi* dodaju značenje antipatije (*crnčuga* prema neutralnom *crnac*). Ponekad se kombiniraju po dva ili više dopunskih značenja, pa je riječ istovremeno deminutiv i hipokoristik (*majčica*) ili augmentativ i pejorativ (*glavurda*). – U tu skupinu idu i neka druga dopunska značenja, npr. značenje familijarnosti (*tata*), pripadnosti dječjem jeziku (*pajkiti*) i dr.

2.2. Ekspresivna obojenost dodaje se osnovnom značenju da bi se dodao element subjektivnosti i pojačao doživljaj; tako u leksemima *milozvučan* i *kuknjava* i u frazemu *dolina suza*.

2.3. Ocjenbena obojenost dodaje osnovnom značenju dopunski element slaganja ili neslaganja, odobravanja ili neodobravanja. Tako frazem *naše gore list* znači ne samo ‘naš zemljak’, nego je u njemu sadržan i neki pozitivan osjećaj ponosa ili zadovoljstva zbog zajedničkog podrijetla. S druge strane, frazem *našla krpa zakrpu* ne znači samo ‘oni su slični’, nego ujedno sugerira negativnu ocjenu, stav neodobravanja: ‘slični su u nečem lošem’.

3. Dobili smo na taj način cio niz stilističkih odrednica i mnogo mogućnosti da se one kombiniraju. Listajući nekoliko novijih hrvatskih jednojezičnih i višejezičnih rječnika – Matičin rječnik A–K, Bujasov Hrvatsko-engleski A–O, Anićev (II izd.⁵) i Osmojezični (A–K) – opazila sam da su svi autori uložili mnogo truda da stilistički što bolje okvalificiraju obrađene jedinice. Velik korak u stilističkoj razradi značenjâ postignut je u Bujasovu i osobito u Anićevu rječniku.

Činjenica je, međutim, da postoji i mnogo razlika između navedenih rječnika u identifikaciji pojedinih stilističkih areala u kojima se leksemi i frazemi

⁴ To ne znači da smo protiv njihova uvođenja u leksikografiju; upravo obrnuto: na primjeru Bujasova i osobito Anićeva rječnika vidljivo je koliko taj leksičko-frazeološki sloj i njegova adekvatna obrada mogu pridonijeti tumačenju lingvističkih, sociolingvističkih, psiholingvističkih i drugih pojava. Ograničenje na jedan dio te skupine samo odražava mjesto koje ona ima u ovom članku.

⁵ Do vremena predaje ovoga članka izišlo je i 3. izdanje Anićeva rječnika, koje je još više potvrdilo osobito autorovo zanimanje za stilističku problematiku.

kreću, kao i u tome kako se u nekima od njih stilistička značenja grupiraju.

Tako za riječ *crnčuga* Matičin rječnik nema oznake stila, Bujas je ne navodi, Anić daje oznaku *pejor.*, a Osmojezični oznaku *šatr.*

Za riječ *cušpajz* Matičin rječnik daje oznaku *barb.*, Bujas upućuje na *varivo*, Osmojezični je ne donosi, a Anić označuje *žarg. lok. reg.*

Za riječ *bratija* (2. zn.) Matičin rječnik kaže *šalj. iron.*, Bujas *iron.*, Anić *pejor.*

Za pridjev *grk* Matičin rječnik kaže *pokr.*, Bujas ga nema, Osmojezični navodi *reg.* i upućuje na *gorak*, a Anić *ekspr. jez. knjiz.*

Za *grlat* u 2. zn. Matičin, Bujasov i Osmojezični imaju *fig.*, a Anić *pejor. deprec.*

Za *dok je hora* – Matičin i Bujasov rječnik ne daju oznaku stila, a Osmojezični ima *arh.*, Anićev *razg. eksp.*

Za *hrid* Matičin, Bujasov i Osmojezični rječnik nemaju oznake stila, a Anić ima *općejez. eksp. jez. knj.*

Anonimac je u Anića *deprec.*, a *anonimus* – *pejor. deprec.* Matičin i Osmojezični ne donose ih, a Bujas ima za *anonimus* – *derog.*

Mnoge od tih različitosti u stilističkoj kvalifikaciji možemo lako shvatiti jer nam je jasno da su vrlo često žargonizmi i kolokvijalizmi jedni drugima vrlo blizu i da ih nije lako bez šireg konteksta točno razlikovati. Isto tako iz mnogih, osobito Anićevih primjera vidimo kako se iz pravoga značenja razvija preneseno (*fig.*), a iz toga vodi put u druga, često žargonska značenja, kojima početak nije uvijek lako uočiti. Pa ipak, premda je sve to razumljivo, ponekad nas može zbuniti – u okviru jednog rječnika – množina ponuđenih značenja, a pri usporedbi raznih rječnika – njihove razlike.

4. Moramo ovdje biti svjesni i činjenice da nasuprot obilnim stilskim kvalifikacijama leksema gotovo sasvim izostaje u našim rječnicima stilska kvalifikacija frazema. Na tome bi trebalo početi ozbiljno raditi, za što frazemi kao osobito izražajne jezične jedinice pružaju velike mogućnosti. Istina je da se kod nas još nije na tom području razvila potrebna tradicija; Matešićev rječnik (1982), koji je vrlo bogat kako brojem i sastavom hrvatskih frazema, tako i njihovom obradom i ilustracijom, nije se prihvatio označivanja njihove stilske pripadnosti. Mnogobrojni radovi o frazeologiji koji su u posljednjih 25–30 godina izišli, bave se mnogobrojnim frazeološkim pitanjima, a stilističkima ponajmanje (ili nimalo). I budući da se, kako rekoh, ta tradicija nije još formirala, nije čudo što se ta problematika mnogima⁶ čini teškom. A teška je i zato što su stilistička značenja ponekad jedva ulovljiva, mogu varirati u ovisnosti o raznim sitnim promjenama u sastavu frazema, u ovisnosti o njegovu kontekstu i o raznim drugim elementima⁷.

⁶ I meni: *Mea culpa!*

⁷ Pozornost su mi privukli u Anićevu rječniku (3. izd.) vulgarizmi i pripadni im frazemi. Oznaka *vulg.* (za primjer uzimam riječ *govno*) dana je uza samu natuknicu. Pri

Stoga mislim da će se naši frazeolozi morati ubuduće više pozabaviti problematikom stilističkih značenja frazema, što će onda povući za sobom i odgovarajuću leksikografsku obradu. To će se odnositi, s jedne strane, na opće, stručne i frazeološke jednojezične rječnike hrvatskoga jezika, a s druge strane i na dvojezične (odnosno višejezične) rječnike, u kojima je hrvatski jezik prvenstveno na lijevoj, ali također i na desnoj strani⁸.

Bibliografija

- Anić, Vladimir. ²1994, ³1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb.
- Antoš, Antica. 1982. *Osnove lingvističke stilistike*. Zagreb.
- Bujas, Željko. *Hrvatsko ili srpsko-engleski enciklopedijski rječnik*. A–Lj. Zagreb 1987. M–O. Zagreb 1989.
- Голуб, И. Б. 1986. *Стилистика современного русского языка*. Москва.
- Matešić, Josip. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb.
- Osmojezični enciklopedijski rječnik*. I. A–E. Zagreb 1987. II. F–K. Zagreb 1995.
- Ожегов, С. И., Н. Ю. Швелова. 1995. *Толковый словарь русского языка*. Москва.
- Pranjić, Krunoslav. 1973. *Jezik i književno djelo*. Zagreb.
- Rječnik hrvatskosrpskog književnog jezika* Matice hrvatske i Matice srpske. 1967. I. A–F, II. G–K. Zagreb – Novi Sad.
- Sabljak, Tomislav. 1981. *Rječnik šatrovačkog govora*. Zagreb.
- Samardžija, Marko. 1995. *Leksikologija hrvatskoga jezika i povijest hrvatskoga jezika u XX. stoljeću*. Zagreb.
- Silić, Josip. 1997. Novinarski stil hrvatskoga standardnog jezika. *Kolo*, časopis Matice hrvatske, 1997:3, 495–513.
- Tošović, Branko. 1988. *Funkcionalni stilovi*. Sarajevo.

---

prijelazu na frazeme (oznaka □) stilistička oznaka izostaje sasvim ili umjesto spomenute dolazi druga, npr. *govnu brat peyor. deprec.* ili *vozi govna! razg. gov.* Moglo bi se pomisliti da se nakon frazemske oznake □ oznaka *vulg.* ne ponavlja, ali da važi i za pripadne frazeme jer osnovna riječ svojom stilističkom težinom obilježava i njih. Ali nije tako, jer se za jedan frazem ipak daje oznaka: *nije g., nego se pas posrao vulg.*

⁸ U okviru projekta *Hrvatska frazeologija* radim uz manji autorski kolektiv na hrvatsko-ruskom frazeološkom rječniku. Tu dolazi do izražaja čitav niz problema u vezi s određivanjem ne samo osnovne frazeološke, nego i stilističke međujezične sinonimije hrvatskih i ruskih frazema. U ruskoj se frazeologiji tim pitanjima posvećuje dosta pozornosti, ali usprkos tome postoje mnoga neslaganja u određivanju stilističke vrijednosti pojedinih frazema (osobito je labilna granica između kolokvijalnih i vulgarnih, vulgarnih i grubovulgarnih frazema). A za hrvatske frazeme, kako rekosmo, malo je učinjeno na stilističkoj obradi. U dvojezičnom bi se rječniku moralo, međutim, stavljati stilističke oznake i na desnoj strani svaki put kad se lijeva i desna strana ne podudaraju u stilu.

Вопросы стилистической квалификации в общих и фразеологических словарях

Резюме

Автор анализирует вопросы стилистической квалификации слов и фразеологизмов в словарях разного типа. Эта квалификация базируется, с одной стороны, на принадлежности данных слов и фразеологизмов к функциональным стилям хорватского языка, а с другой стороны — на их эмоциональной, экспрессивной и оценочной окраске.

Ključne riječi: stilistika, leksikografija, opći rječnici, frazeološki rječnici, stilistička kvalifikacija, funkcionalni stilovi

Key words: stylistics, lexicography, general dictionaries, dictionaries of phraseology, stylistic qualification, functional styles